VIRTUAL MULOQOTDA NOVERBAL VA PARALINGVISTIK VOSITALARNING LINGVOPRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Nizomova Zarifa Kamoliddin qizi
Namangan davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi
ORCID:0009-0008-3799-2484 E-mail:zarifanizomova801@gmail.com

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24417454

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada zamonaviy raqamli muloqotda noverbal va paralingvistik vositalarning qo‘llanilishi hamda ularning lingvopragmatik vazifalari va milliy-madaniy talqinlari har tomonlama tahlil qilindi. Matnli muloqotda an’anaviy yuz mimikasi, ovoz ohangi (intonatsiya) hamda tana harakatlarining yo‘qligi sababli yuzaga keladigan emotsional va kontekstual bo‘shliqni to‘ldiruvchi emojilar, tipografik belgilar va raqamli metaforalarning semantik hamda funksional transformatsiyasi amaliy va empirik misollar asosida yoritilgan. Tadqiqot natijalari emojilarning nafaqat his-tuyg‘uni ifodalash, balki muomaladagi ikkinchi darajali (kontekstual, ironik, passiv-agressiv) ma’nolarni shakllantirishdagi yetakchi o‘rnini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: *virtual muloqot, noverbal vositalar, paralingvistika, emojilar pragmatikasi, raqamli metafora, kompensatorlik vazifasi, tipografik intonatsiya.*

LINGUOPRAGMATIC CHARACTERISTICS OF NONVERBAL AND PARALINGUISTIC MEANS IN VIRTUAL COMMUNICATION

Abstract. This scientific article provides a comprehensive analysis of the use of nonverbal and paralinguistic means in modern digital communication, as well as their linguopragmatic functions and national-cultural interpretations. Based on practical and empirical examples, the semantic and functional transformation of emojis, typographic signs, and digital metaphors—which fill the emotional and contextual gap caused by the absence of traditional facial expressions, voice tone (intonation), and body movements in text communication—is highlighted. The research results demonstrate the key role of emojis not only in expressing emotions, but also in forming secondary (contextual, ironic, passive-aggressive) meanings in communication.

Keywords: virtual communication, nonverbal means, paralinguistics, emoji pragmatics, digital metaphor, compensatory function, typographic intonation.

ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НЕВЕРБАЛЬНЫХ И ПАРАЛИНГВИСТИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ВИРТУАЛЬНОМ ОБЩЕНИИ

Аннотация. В данной научной статье всесторонне проанализировано использование невербальных и паралингвистических средств в современной цифровой коммуникации, а также их лингвопрагматические функции и национально-культурные интерпретации. На основе практических и эмпирических примеров освещена семантическая и функциональная трансформация эмодзи, типографических знаков и цифровых метафор, восполняющих эмоциональный и контекстуальный пробел, возникающий из-за отсутствия традиционной мимики лица, тона голоса (интонации) и движений тела в текстовом общении. Результаты исследования показывают ведущую роль эмодзи не только в выражении эмоций, но и в формировании вторичных (контекстуальных, иронических, пассивно-агрессивных) смыслов в процессе общения.

Ключевые слова: виртуальное общение, невербальные средства, паралингвистика, прагматика эмодзи, цифровая метафора, компенсаторная функция, типографическая интонация.

Kirish

Insoniyat kommunikatsiya tarixida raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning (Telegram, WhatsApp, Instagram, Slack) shiddat bilan kirib kelishi muloqotning maishiy shakllarini tubdan o‘zgartirdi. An’anaviy yuzma-yuz muloqotda axborotning asosiy qismi noverbal kanallar — yuz mimikasi, imo-ishoralar, pantomimika, prosodik xususiyatlar – ovoz tembri, balandligi va intonatsiya hamda tana harakatlari orqali uzatiladi [11]. Ushbu vositalar suhbatdoshning hissiy holati, munosabati va kommunikativ niyatini anglashga yordam berdi. Matnli masofaviy muloqotda esa ushbu vizual va akustik ekstralingvistik signallar mavjud bo‘lmaydi yoki cheklanadi. Natijada yozma xabarning emotsional mazmunini anglash, kinoya va yashirin ma’nolarni aniqlash hamda kommunikativ niyatni to‘g‘ri talqin qilish murakkablashishi mumkin. Qolaversa, shu sharoitda emojilar, emotikonlar, stikerlar va tipografik belgilar yozma muloqotning hissiy hamda pragmatik mazmunini ifodalovchi muhim semiotik vositalarga aylanadi. Bu holat raqamli muhitda emotsional sovuqlik, muloqot ishtirokchilari o‘rtasidagi anglashilmovchilik hamda matn mazmunini noto‘g‘ri talqin qilish xavfini orttiradi.

Raqamli tilshunoslik va kompyuter vositachiligidagi pragmatika sohasida ushbu uslubiy va funksional yetishmovchilikni bartaraf etish uchun paralingvistik kompensatsiya mexanizmlari shakllandi. Emojilar, emotikonlar, stikerlar va tipografik belgilar shunchaki vizual bezak emas, balki so‘zlashuvchining ichki kayfiyati, subyektiv munosabati va nutqiy aktning illokativ kuchini aniqlashtiruvchi muhim pragmatik vositaga aylandi [2]. Ushbu maqolaning maqsadi virtual muloqotda qo‘llaniladigan noverbal vositalarning lingvopragmatik va kontekstual transformatsiyasini amaliy misollar vositasida atroficha tahlil qilishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

Inson muloqotida noverbal vositalarning o‘rni M.L. Knapp va J.A.Hall tadqiqotlarida keng yoritilgan bo‘lib, mualliflar mimika, jest, nigoh, ovoz ohangi, pauza va tana harakatlarining kommunikativ mazmunning shakllantirishdagi ahamiyatini ko‘rsatadi [5]. G.E.Kreydlin noverbal belgilarni semiotik tizim sifatida tadqiq etib, tana tili va tabiiy til o‘rtasidagi munosabatni tahlil qiladi [7]. A.Pease va B.Pease esa tana tili, imo-ishora, mimika va boshqa noverbal signallarning insonlararo kommunikatsiyadagi funksiyalariga e’tibor qaratadi [10].

Inson muloqotining pragmatik tabiati J.L.Austin, J.R.Searle, H.P.Grice va S.C.Levinson kabi olimlarning tadqiqotlarida asoslangan. J.L.Austin nutqning faqat axborot yetkazish vositasi emas, balki muayyan kommunikativ harakatni amalga oshiruvchi vosita ekanligini asoslagan [1]. J.R.Searle nutq aktlari nazariyasini rivojlantirib, kommunikativ birliklarning maqsadi va funksiyalarini izohlagan [12]. H.P.Grice muloqotda bevosita ifodalanmagan, ya’ni implitsit ma’nolarning yuzaga kelish mexanizmlarini kommunikativ hamkorlik tamoyili bilan bog‘laydi [4]. S.C.Levinson esa pragmatik ma’noni kontekst, nutqiy vaziyat va kommunikativ niyat bilan bog‘liq holda tadqiq etadi [8] hamda noverbal va paralingvistik vositalarning lingvopragmatik xususiyatlari haqida atroflicha to‘xtalib o‘tadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolaning maqsadi o‘zbek virtual muloqotida uchraydigan noverbalga yaqin grafik vositalarning asosiy shakllari va lingvopragmatik vazifalarini tavsiflash, ularning verbal matn bilan munosabatini ko‘rsatish hamda kelgusidagi korpus tadqiqoti uchun tahlil mezonlarini belgilashdan iborat.

Maqolada tavsifiy, kontekstual, qiyosiy, diskursiv va funksional-pragmatik tahlil usullaridan foydalaniladi. Asosiy tamoyil shundan iboratki, biror emoji yoki grafik belgining ma’nosi alohida olinganda doimiy bo‘lmaydi. Talqin verbal matn, muloqot vaziyati, suhbatdoshlar o‘rtasidagi munosabat, platforma va umumiy madaniy tajribaga qarab o‘zgaradi. Quyidagi misollar tahlilni tushuntirish uchun tuzilgan namunalar bo‘lib, real yozishmalar korpusi yoki miqdoriy natijalar o‘rnini bosmaydi.

Natijalar va ularning tahlili

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, noverbal vositalar so‘zlardan tashqari ma’no yetkazadigan mimika, nigoh, imo-ishora, tana holati va masofa kabi belgilarni qamrab oladi. Paralingvistik vositalar esa nutqning qanday aytilishi bilan bog‘liq: intonatsiya, ovoz balandligi, tembr, nutq

sur’ati va pauza shular jumlasidandir. Matnga asoslangan virtual muloqotda ushbu tabiiy signallar to‘liq mavjud bo‘lmagani uchun ularning ayrim vazifalari grafik belgilar yordamida qisman ifodalanadi.

Emoji va emotikonlarni bevosita mimika yoki jestning o‘zi deb emas, balki raqamli muloqotda noverbal yoki paralingvistik vazifalarga yaqin ma’nolarni ifodalovchi grafik vositalar deb tavsiflash aniqroqdir. Masalan, yuz ifodasini eslatuvchi tasvir bo‘lsa-da, uning xabardagi vazifasi faqat “kulish” emas: u samimiylikni ko‘rsatishi, minnatdorlikni kuchaytirishi yoki xabar ohangini yumshatishi mumkin.

1-jadval

Vosita turi	Misollar	Muloqotdagi ehtimoliy vazifasi
Noverbal (yuzma-yuz)	Mimika, nigoh, imo-ishora	Hissiy holat, munosabat va niyatni ko‘rsatish
Paralingvistik	Intonatsiya, pauza, ovoz balandligi	Urg‘u, munosabat, ishonch yoki ikkilanishni ifodalash
Raqamli grafik	Emoji, emotikon, stiker, GIF	Hissiy munosabatni bildirish, xabarni yumshatish yoki kuchaytirish
Tipografik	!!!, ???, KATTA HARF, harf cho‘zilishi	Urg‘u, hayrat, norozilik yoki “raqamli ohang”ni ko‘rsatish

Emojilar dastlab Yaponiyada piktogramma va belgi sifatida yaratilgan bo‘lib, ularning har biriga muayyan lug‘aviy (denotativ) ma’no biriktirilgan edi. Biroq jonli internet-muloqot va ijtimoiy tarmoqlardagi doimiy qo‘llanish jarayonida ushbu emojilar ikkinchi darajali, ramziy (konnotativ va kontekstual) ma’no qatlamlariga ega bo‘ldi [3]. Virtual muloqotda suhbat va yozishmalar ko‘paygan sari smayliklardan foydalanish yildan yilga rivojlanmoqda hamda butun dunyo bo‘yicha ayrim tafovutlarni ham keltirib chiqarmoqda.

2.1 Yuz ifodalari va his-tuyg‘ularning ikkinchi darajali talqini

• ☺ (Mayin tabassum): Dastlabki denotativ ma’nosi samimiy tabassum va do‘stona munosabat bo‘lishiga qaramay, zamonaviy tarmoq madaniyatida ushbu emoji ko‘pincha sovuq muomala, yashirin e’tiroz, pironik (passiv-agressiv) kayfiyat hamda suhbatdosh bilan rasmiy masofa saqlash signali sifatida idrok etiladi.

• 😭 (Yig‘layotgan yuz) va 💀 / ☠ (Bosh suyagi): Klassik lug‘aviy ma’nosi qayg‘u va fojiani anglatuvchi 😭 emojisi hamda 💀 (bosh suyagi) emojisi zamonaviy internet slangida me’yoridan ortiq kuchli emotsional kulgu o‘rnida qo‘llaniladi.

• (Ters tabassum) va (Erayotgan yuz): Ushbu emojilar muloqotdagi achchiq ironiya, xijolatlik, uyat va noqulay vaziyatda chorasiz qolganlik hissini ifodalash uchun xizmat qiladi.

2.2. Imo-ishoralar, harakatlar va milliy-madaniy kontekst

• 🙇 (Juft qo‘llar): Yaponiyada minnatdorchilik bildirish yoki kechirim so‘rash imo-ishorasi bo‘lgan ushbu emoji global va o‘zbek muloqot muhitida ikki xil asosiy ma’noda ishlatiladi: birinchidan, iltijo qilish va duo so‘rash; ikkinchidan, o‘zaro kelishuv yoki g‘alabani nishonlashdagi “besh tashlash” (high five) harakati.

• (Ochiq kaftlar): Sharq va islom madaniyati kontekstida ochiq kaftlar emojisi to‘g‘ridan to‘g‘ri duo qilish, shuningdek, muloqotda ehson so‘rash yoki yordam iltimos qilish ramzi bo‘lib xizmat qiladi.

• 💅 (Tirnoq bo‘yash): Ushbu emoji suhbatdoshga nisbatan o‘ziga bo‘lgan yuksak ishonch, beparvolik hamda men haqman, ortiqcha bahslashishga hojat yo‘q degan psixologik ustunlik pozitsiyasini namoyish ham etadi.

 (Masxaraboz): Masxaraboz emojisi — dastlab sirk masxarabozini ifodalaydi, ammo virtual muloqotda bir nechta pragmatik ma’noda qo‘llanadi:

- Hazil va kulgi — kulgili vaziyat yoki hazilkashlik.
- O‘zini masxara qilish — o‘zining xatosi yoki noqulay holatidan kulish.
- Kinoya va istehzo — birovning gapini yoki harakatini bema’ni deb baholash.
- Kamsitish — biror kishini ahmoq yoki jiddiy bo‘lmagan inson sifatida ko‘rsatish.
- Soxta xatti-harakat — kimningdir o‘zini boshqacha ko‘rsatishi yoki kulgili qaror chiqarishi.
- Istehzo va majoziy ma’noda ahmoqona xatti-harakatlarni, soddalikni yoki o‘zimni sodda qilib qo‘ydim degan o‘z-o‘ziga nisbatan tanqidiy bahoni bildiradi.

.3. Obrazli va mifologik emojilar

- 🗿 (Moai haykali): Pasxa orolidagi qadimiy tosh haykal tasviri raqamli kommunikatsiyada 'poker face' — ya'ni hissiz, reaksiya bildirmaydigan, qotib qolgan holat hamda ahmoqona yoki kutilmagan savolga berilgan javobsiz jimlikni anglatadi.
- 👹👺 (Oni va Tengu niqoblari): Yapon mifologiyasidagi yovuz ruhlar va afsonaviy jonzotlar bo‘lgan ushbu niqoblar muloqotda shunchaki iblis, shayton, jahl, ayyorlik yoki salbiy niyatni ifodalaydi.

3. Emojilarning semantik va pragmatik ma’nolari taqqoslamasi

Quyidagi jadvalda tadqiqot davomida tahlil qilingan emojilarning standart (denotativ) va amaliy (kontekstual/pragmatik) ma’nolari o‘rtasidagi tafovut hamda ularning muloqotdagi funksiyalari umumlashtirilgan:

2-jadval

Emoji	Denotativ (Asl) ma’nosi	Pragmatik (Kontekstual) ma’nosi	Muloqotdagi vazifasi
☺	Mayin tabassum	Sovuq muomala, yashirin e'tiroz, pironik kayfiyat	Passiv-agressiv pozitsiya
😂	Yig‘i, qayg‘u	O‘lgudek kulish, me'yoridan ortiq emotsiya	Emotsional kulgu kompensatsiyasi
💀	Bosh suyagi, o‘lim	Kulgudan o‘lish (dead from laughter)	Gen Z slang kulgusi
🤲	Minnatdorchilik/kechirim	Duo, iltijo	Iltimos va yaqinlik
🙏	Ochiq kaftlar	Duo qilish, ehson/yordam so‘rash	Diniy-madaniy va iltijo vazifasi
💅	Tirnoq bo‘yash	Beparvolik, o‘ziga ishonch, ustunlik	Psixologik ustunlik namoyishi
🤡	Masxaraboz	Ahmoqona xatti-harakat, o‘zini ahmoq qilish	Istehzo va self-ironiya
🗿	Moai haykali	Hissiz holat ('poker face'), javobsiz jimlik	Reaksiyasizlik signali
👹👺	Yapon yovuz niqoblari	Biz hozirgi kunda bu Iblis, shayton, jahl, ayyorlik	Salbiy emotsiya ifodasi

4.Tipografik va prosodic vositalar (Raqamli intonatsiya)

Virtual matnli muloqotda ovoz ohangi (intonatsiya), muloqot tempi hamda urg‘uni tiklash uchun tipografik vositalardan unumli foydalaniladi [6]. Ushbu hodisa raqamli tilshunoslikda prosodik kompensatsiya deb ataladi:

1. Qisqa xabar oxiridagi nuqta (.): Grammatik jihatdan gap tugaganini bildiruvchi ushbu belgi, chatdagi qisqa reaksiyalar oxirida qo‘yilganda keskin sovuqqonlik, jahl, rasmiylik yoki ortiqcha savol-javobga hojat yo‘q degan intonatsiyani yuklaydi.

2. Ko‘p nuqta (...): Ikillanish, o‘ylanib qolish, pauza, tanaffus yoki aytilmagan yashirin e’tiroz signali bo‘lib xizmat qiladi.

3. BOSH HARFLAR (CAPS LOCK): Muloqotda ovozni balandlatish, baqirish, o‘ta kuchli emotsional hayajon yoki e’tiborni jalb qilish vositasidir.

4. Takroriy harf va belgilar (salooom, haaa, ???): Ovoz ohangining cho‘zilishi, ajablanish hamda emotsional urg‘uni oshirish uchun qo‘llaniladi.

5. Stikerlar va MEM-kinesika: Inson yuzidagi murakkab mimika va tana harakatlarini bitta vizual kadr orqali so‘zlarsiz, bir zumda yetkazuvchi zamonaviy giperekspressiv vositadir.

5. Raqamli lingvistikada vizual va funksional metafaralar

Inson tafakkuri murakkab texnik atama va vositalarni o‘zlashtirishda ma’lum bo‘lgan ko‘rgazmali va funksional obrazlarga tayanadi. Ushbu mexanizm raqamli terminologiyaning tilda moslashuvini ta’minlaydi:

• @ belgisi («Kuchukcha» / «At sign»): Ingliz tilida at sign (et belgisi) deb ataluvchi ushbu belgi, rus va o‘zbek tillaridagi norasmiy muloqotda shaklan dumini o‘ziga o‘rab olgan kichkina itga o‘xshatilgani sababli собачка / kuchukcha deb ataladi. Bu tilning vizual-metaforik asosda yangi belgilarni nomlash xususiyatini ko‘rsatadi.

• Bufer (Buffer) xotirasi: Kompyuter texnologiyasida va dasturlashda ma’lumotlarni uzatish oralig‘ida vaqtincha saqlab turadigan RAM qismi operatsion tizimda xuddi (kutish zali) vazifasini o‘taydi. U ma’lumotlarning bir dasturdan ikkinchisiga uzilishsiz va tezkor o‘tishiga imkon beradi.

Xulosa

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, virtual muloqotda noverbal va paralingvistik vositalar shunchaki qo‘shimcha bezak yoki ko‘ngilochar element emas. Ular matnli muloqotdagi semantik va emotsional bo‘shliqlarni to‘ldiruvchi, muomaladagi axborot yo‘qotilishining oldini oluvchi hamda muloqot shaklini tartibga soluvchi muhim lingvopragmatik mexanizmdir. Raqamli muhitda foydalanuvchilar o‘rtasida shakllangan ijtimoiy-kontekstual ma’no ko‘p hollarda belgilarning lug‘atdagi an’anaviy ma’nosidan ustunroq rol o‘ynaydi va zamonaviy tilshunoslikning alohida tadqiqot obyekti bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Austin J. L. How to Do Things with Words. – Oxford: Clarendon Press, 1962. – 166 p.

2. Crystal, D. (2006). Language and the Internet. Cambridge University Press.

3. Dresner, E., & Herring, S. C. (2010). Functions of the non-verbal in CMC: Emoticons and illocutionary force. IEEE Transactions on Professional Communication, 53(3), 249-261.

4. Grice H. P. Logic and Conversation // Syntax and Semantics. – Vol. 3. – New York: Academic Press, 1975. – P. 41–58.

5. Inoue, K. (2025). Non-verbal generation in spoken dialogue (音声対話における非言語生成 *Journal of the Japanese Society for Artificial Intelligence (人工知能学会誌)*, 40(5), 807. https://www.ai-gakkai.or.jp/resource/my-bookmark/my-bookmark_vol40-no

6. McCulloch, G. (2019). Because Internet: Understanding the New Rules of Language. Riverhead Books.

7. Kreydlin G. E. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык. – Москва: Новое литературное обозрение, 2002.

8. Levinson S. C. Pragmatics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

9. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969.

10. UNESCO. Guidance for Generative AI in Education and Research. – Paris: UNESCO, 2023.

11. 2025-yil 15-sentabrda 情報処理 jurnalida, 66-jild, 10-son, e27–e32-betlarda chop etilgan. DOI: 10.20729/0002004433 1.Austin J. L. How to Do Things with Words. – Oxford: Clarendon Press, 1962. – 166 p.